

Wójcik, Zbigniew

Stanisław Krajewski 1890-1968

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 14/4, 705-711

1969

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STANISŁAW KRAJEWSKI

1890—1968

W dniu 21 grudnia 1968 r. zmarł w Warszawie emerytowany zastępca profesora na Uniwersytecie Warszawskim, geolog, popularyzator zagadnień historii nauk geologicznych i współpracownik Zespołu Historii Geologii Zakładu Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk — dr Stanisław Marian Krajewski.

Stanisław Krajewski urodził się 18 listopada 1890 r. w Obermais pod Meranem w Austrii (obecnie Alto Agige we Włoszech). Wychowywał się we Lwowie, gdzie początkowo uczył się w domu. Lekcji udzielał mu m. in. Jan Nowak (wówczas student nauk przyrodniczych na Uniwersytecie Jana Kazimierza, później profesor paleontologii, a następnie geologii na Uniwersytecie Jagiellońskim). Po przyjęciu do IV gimnazjum Krajewski był uczniem wybitnego paleontologa (później profesora na Uniwersytecie Poznańskim, a następnie Jagiellońskim) Wilhelma Friedberga. W szkole średniej otrzymał solidne wykształcenie przyrodnicze, a po maturze w 1909 r. wstąpił na Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie studio-

wał nauki przyrodnicze, głównie geologię u prof. Rudolfa Zuberera i geografie fizyczną u prof. Eugeniusza Romera.

Wiosną 1913 r. rozpoczął studia na uniwersytecie w Lozannie u znanego przyjaciela Polaków, geologa prof. Maurice'a Lugeona; tu otrzymał również temat rozprawy doktorskiej. Nie zdołał jednak ukończyć rozprawy, gdyż po wybuchu wojny w 1914 r. wrócił do kraju, gdzie walczył w legionach w tzw. „Plutonie szwajcarskim”, złożonym głównie z robotników i studentów. W maju 1915 r. dostał się do niewoli rosyjskiej, skąd powrócił w 1919 r. do Lwowa.

Skierowany przez dawnego wychowawcę, doc. Nowaka, do Borysławia, do tamtejszej Stacji Geologicznej pozostającej pod kierownictwem dra Konstantego Tołwińskiego, w marcu 1920 r. Krajewski rozpoczął pracę jako geolog naftowy. Kontynuował ją w tym mieście do 1931 r., kiedy to przeniósł się na stałe do Warszawy, do pracy w Państwowym Instytucie Geologicznym.

W okresie borysławskim w 1924 r. obronił tezę doktorską u prof. Wojciecha Rogali na Uniwersytecie Jana Kazimierza na podstawie *Szkicu geologicznego okolic Opaki*. W tym czasie opracował szereg map geologicznych oraz ekspertyz dla potrzeb przemysłu naftowego. Redagował wydawnictwa Stacji Geologicznej, a także — w latach 1920—1931 — prowadził wykłady mineralogii i geologii w Państwowej Szkole Wiertniczej w Borysławiu.

Po przyjeździe do Warszawy dr Krajewski nawiązał kontakt z wybitnym historykiem geologii Tadeuszem Wiśniowskim, profesorem Politechniki Lwowskiej, który po przejściu w 1925 r. na emeryturę osiadł w Warszawie. Niewiele wiemy o ich wzajemnych stosunkach. Wiśniowski zmarł nagle w 1933 r. w Warszawie, pozostawiając sporo, cennych nie ukończonych prac, w tym materiały do bibliografii geologicznej Polski (do końca pierwszej wojny światowej), słownik biograficzny geologów polskich (przygotowywany obecnie do druku w Muzeum Ziemi), a także dwie metodologiczne rozprawy: o historii geologii w ogóle i historii geologii w Polsce (obydwie przygotowywane do druku przez Muzeum Ziemi), przeznaczone pierwotnie przez Stanisława Michalskiego i Stanisława Małkowskiego do tomu geologicznego *Poradnika dla samouków*.

Prof. Wiśniowski, mając doskonałą warsztat pracy historycznej, zdołał zgromadzić wokół siebie grono młodych geologów, którym przekazał wiele ze swego bogatego doświadczenia. Jednym z nich był dr Krajewski. Po śmierci Wiśniowskiego pisał Krajewski m. in.: „Przeniósłszy się na stałe do Warszawy [...], nawiązuje kontakt z geologami i stara się skupić ich na terenie towarzyskim, organizując zebrania w małej cukierni przy placu Zamkowym [...]. Uczestnicy tych zebrań do dziś wspominają ich gospodarza i organizatora, który ujmował wszystkich dobrocią i właściwym sobie wdziękiem”¹. Nie były to wprawdzie pierwsze w Polsce posiedzenia omawiające postęp badań nad historią geologii, ale — sądząc z opinii różnych osób — Wiśniowski zdołał zaszczepić ich uczestnikom zamiłowanie do tej, zapomnianej raczej, dyscypliny nauk geologicznych.

Toteż i Stanisław Krajewski, obok licznych i stale wzrastających głównych swoich zajęć, już od początku lat trzydziestych oddawał część czasu zagadnieniom historii nauk geologicznych. Większość jego artykułów zwią-

¹ S. Krajewski, *S.p. prof. Tadeusz Wiśniowski* [...]. Zob. poz. 1 w zamieszczonym dalej *Wykazie prac dra Stanisława Mariana Krajewskiego z zakresu historii nauk geologicznych*.

zanych z tą dziedziną, które ukazały się w latach 1934—1939, miała jednakże charakter wspomnień pośmiertnych, poświęconych w zasadzie geologom z Państwowego Instytutu Geologicznego.

Podczas okupacji dr Krajewski pracował nadal w Instytucie Geologicznym, podległym wówczas władzom okupacyjnym. W latach 1944—1945 pracował w Instytucie Naftowym w Krośnie, następnie do 1952 r. znowu w Państwowym Instytucie Geologicznym, po czym przez kilka miesięcy w Centralnym Urzędzie Geologii. W maju 1953 r. został mianowany redaktorem naczelnym Wydawnictw Geologicznych. W 1957 r. przeszedł na stanowisko doradcy naukowego Wydawnictw, pozostając w tej instytucji do końca życia.

Jednocześnie od 1951 r. prowadził wykłady ze wstępu do geologii, geologii dynamicznej i historycznej oraz geologii naftowej na Uniwersytecie Warszawskim. Również tutaj uwidoczniły się jego zamiłowania historyczne i uznanie wagi tej problematyki w całości wiedzy geologa. Zwłaszcza wykłady dra Krajewskiego *Wstęp do geologii*, których piszący te słowa słuchał w roku akademickim 1951/1952, zawierały wiele problemów związanych bezpośrednio z zagadnieniami historii nauk geologicznych. W ten sposób studenci pierwszego roku mogli poznać uroki tej dyscypliny już na pierwszych wykładach. Na Uniwersytecie pozostawał dr Krajewski jako wykładowca (od września 1954 r. jako zastępca profesora) do 1961 r. kiedy przeszedł na emeryturę.

Jeszcze innym terenem działalności dra Krajewskiego było Towarzystwo Muzeum Ziemi — był jego aktywnym członkiem od 1932 r. Od założenia (w 1921 r.) był także aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Geologicznego; od 1963 r. otrzymał godność członka honorowego. W ostatnich latach zorganizował szereg posiedzeń tego towarzystwa na tematy z dziedziny historii geologii, m. in.: *Nauki przyrodnicze w Warszawie* (referowała Antonina Halicka), *Zbigniew Sujkowski* (Stanisław Krajewski, Stefan Zbigniew Różycki, Maria Turnau-Morańska), *Edward Suess* — referaty w różnych ośrodkach (Krajewski). W maju 1963 r. dr Krajewski wystąpił z referatem *Geologowie polscy studiujący w Szwajcarii* na I sesji naukowej zorganizowanej przez Zespół Historii Geologii Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN oraz Muzeum Ziemi PAN².

Stanisław Krajewski był przede wszystkim popularyzatorem historii nauk geologicznych. Nie miał bowiem nigdy takich warunków pracy, w jakich mógłby twórczemu pogłębieniu tych zagadnień poświęcić wystarczająco dużo czasu. Ale nie był też popularyzatorem w szerokim tego słowa znaczeniu, choć kilka notatek opublikował w popularnonaukowych „Problemach” i encyklopediach, w Polskim Radio zaś, w audycjach *Kroniki radiowej*, w 1968 r. przedstawił swoje wspomnienia o Mieczysławie Limanowskim i Ludwiku Horwitzu — wybitnych geologach związanych jak Krajewski ze studiami u Lugeona w Szwajcarii.

Dr Krajewski popularyzował dzieje geologii wśród studentów geologii, a głównie — wśród geologów praktyków, dla których na łamach „Przeglądu Geologicznego” ogłaszał liczne, mniejsze i większe notatki, najczęściej omawiając aktualne zagadnienia biograficzne. Na tym polu nie miał sobie równych w Polsce. Pracami mającymi niekiedy charakter informacji dziennikarskiej — zdołał zrobić bardzo dużo dla popularyzacji zagadnień

² Relację o tym referacie i obszerne sprawozdanie z całości sesji zamieścił nr 4/1968 „Kwartalnika”, ss. 854—858.

historycznych wśród geologów. Dzięki temu wiele niepowtarzalnych materiałów dotyczących dziejów nauk geologicznych w Polsce nie zostało zniszczone, a przekazano je do Archiwum Muzeum Ziemi, Archiwum PAN i innych instytucji.

Na temat charakteru dorobku naukowego Stanisława Krajewskiego w dziedzinie nauk geologicznych pragnę przytoczyć kilka zdań, które zaczerpnąłem z jego własnej autobiografii³.

Cały swój dorobek Krajewski dzielił na kilka grup. Do pierwszej — najważniejszej — zaliczał opracowania geologiczne (w tym również pracę doktorską), do drugiej — różne opracowania materiałowe o znaleziskach fauny w północnych Karpatach (materiały z lat 1844—1963, a więc mające jednak charakter bibliograficznego studium historycznego), a dopiero do dalszych — wszystkie pozostałe publikacje, w tym również historyczne. W czerwcu 1967 r. pisał m. in.:

„Trzecia grupa to prace z historii nauk geologicznych. Tu należą dwie prace dotyczące całości. Jedna to *Zarys historii nauk geologicznych we Wstępie do nauk geologicznych* (1956), obejmująca całe dzieje tych nauk od najdawniejszych czasów do dziś, ze specjalnym uwzględnieniem Polski (drugie wydanie w *Zarysie nauk o Ziemi* w przygotowaniu), oraz *Historia nauk geologicznych w Informatorze geologa* (1965). Historia ta składa się z samych dat z dziejów nauk geologicznych; część polska obejmuje około 310 dat, a zagraniczna około 470 dat. Inne prace dotyczą głównie życiorysów i działalności geologów, z okazji wspomnień pośmiertnych, a także odznaczeń, jubileuszów itp. Są to pozycje o bardzo różnej wielkości i znaczeniu. Obok najliczniejszych krótkich notatek w «Przeglądzie Geologicznym» jest dziesiątka pozycji wielostronicowych w «Sprawozdaniach P[rojektu] I[nstitutu] G[eologicznego]», w «Rocznikach P[olskiego] T[owarzystwa] G[eologicznego]», a także również jeszcze w «Przeglądzie Geologicznym». Wreszcie są dwie większe źródłowe prace biograficzne: wspomnienie pośmiertne o moim lozańskim profesorze Maurice Lugeonie (16 stron.), z podkreśleniem jego więzów z Polakami i geologią Polski, oraz [o] Edwardzie Suessie, napisana w pięćdziesiątą rocznicę jego zgonu (19 str.), ze specjalnie opracowanym rozdziałem pt. *Polonica u Suessa*, przedstawiającym źródłowo opis jego pobytu i badań w Polsce oraz stosunek jego do geologii polskiej i polskich geologów, lecz również do bardzo wielu zagadnień związanych ze sprawami polskimi, które jemu, jako długoletniemu parlamentarzysty austriackiemu, nie były obce, co znalazło wyraz w pamiętnikach. Wreszcie wspomnieć tu należy o nie umieszczonych w spisie hasłach dotyczących polskich i zagranicznych geologów *sensu stricto*, żyjących i zmarłych, umieszczonych przeze mnie w *Małej encyklopedii powszechnej PWN* (od 1959) oraz w *Wielkiej encyklopedii powszechnej PWN* (od 1962)».

Z autobiografii Krajewskiego chcę podać jeszcze kilka zdań dotyczących zakresu jego badań nad historią geologii, mimo że częściowo straciły aktualność:

„Wreszcie, kończąc przegląd moich prac, muszę jeszcze wspomnieć o artykule nie przeznaczonym do druku. W odpowiedzi na ankietę Towarzystwa Polsko-Szwajcarskiego w Warszawie w sprawie Polaków, którzy

³ Maszynopis autobiografii z 1967 r. (10 stron) znajduje się w teczce biograficznej Stanisława Krajewskiego w Archiwum do Historii Nauk Geologicznych Muzeum Ziemi.

studiowali na wyższych uczelniach szwajcarskich, napisałem (1966) *Notatkę o Polakach, którzy studiowali nauki geologiczne w Szwajcarii* (21 str.). W notatce tej wyłowilem za lata 1897—1930 nazwiska 27 Polaków, którzy studiowali nauki geologiczne w Szwajcarii całkowicie, częściowo, lub też kontynuowali prace z tego zakresu po ukończeniu studiów gdzie indziej. Z nich 11 uzyskało w Szwajcarii stopień doktora, czterech było współpracownikami Komisji Mapy Geologicznej Szwajcarii, a dwaj byli asystentami szwajcarskich uniwersytetów. Opublikowali oni tam łącznie około 40 prac o objętości blisko 1300 stron. Notatki tej, jako zawierającej jedynie materiał archiwalny, nie przeznaczyłem do druku, lecz oryginał złożyłem w Towarzystwie Polsko-Szwajcarskim w Warszawie, kopię zaś w Archiwum Muzeum Ziemi. Natomiast z notatki tej zrobiłem wyciąg pt. *Polacy badaczami geologii Szwajcarii*, który oddałem do «Problemów» w dziale *Wkład Polaków do nauki*”.

Udało mi się nakłonić dra Krajewskiego do przekazania całości cennej *Notatki o Polakach* do druku. Po niewielkich przeróbkach redakcyjnych i pod nowym tytułem została ona jeszcze przed śmiercią autora włączona do nr 15 „Prac Muzeum Ziemi”.

Stanisław Krajewski zdobył „szlify historyczne” bezpośrednio u Tadeusza Wiśniowskiego. Chociaż były to informacje i wskazówki przekazywane w niewielkiej kawiarence, na zebraniach grupujących po kilka osób i w rozmowach niekoniecznie przypominających pracę seminaryjną — Wiśniowski potrafił nauczyć swoich słuchaczy bardzo dużo. Dlatego już pierwsza notatka Krajewskiego — poświęcona pamięci zmarłego prof. Wiśniowskiego — może być przykładem historycznego ujęcia biografii geologa.

Ani w okresie przedwojennym, ani powojennym dr Krajewski nie tracił nigdy kontaktu z zainicjowanym przez kolekcję Wiśniowskiego — gromadzoną od 1920 r. — Archiwum Towarzystwa Muzeum Ziemi, przekształconym potem w Archiwum Muzeum Ziemi do Historii Nauk Geologicznych. Traktował je zawsze jako podstawową bazę materiałową. Niekiedy nawet ograniczał się jednostronnie tylko do tego archiwum, nie szukając materiałów — wskutek braku czasu — w innych. Dlatego właśnie w jego dorobku jest sporo prac słabszych, niż można by się obiektywnie spodziewać. Najlepsze są oczywiście artykuły wspomnieniowe, choćby takie, jak o Lugeonie. Natomiast obciążone licznymi błędami są zwłaszcza opracowania ze *Wstępu do nauk geologicznych*, *Informatora geologa* oraz *Zarysu nauk o Ziemi*.

W 1964 r. dr Krajewski nawiązał kontakt z gronem osób skupionych wokół redakcji historycznej „Prac Muzeum Ziemi”. Pisał wówczas monografię o Suessie. Praca, oparta głównie na wspomnieniach Suessa oraz innych jego publikacjach, zawierała dane przemawiające za ogromną sympatią tego geologa do spraw polskich. W takim też duchu była ujęta całość monografii Krajewskiego. Kiedy zwróciliśmy autorowi uwagę na publikację X. Liskego *Der angebliche Niedergang der Universität Lemberg. Offens Sendschreiben an des Reichsrathsmitglied Herr Dr Edward Suess, Prof. an der Universität Wien*, ogłoszoną we Lwowie w 1876 r., Krajewski — zmartwiony koniecznością rozstania się z pierwotną koncepcją — uwzględnił jednak w pełni w swojej pracy wszystkie materiały świadczące o projekcie Suessa, mającym na celu zamknięcie, ze względów oszczędnościowych, uniwersytetu we Lwowie. Ponownie podjęta praca nad tą monografią i jej wyniki to tylko jeden z przykładów oświeclających przeż-

ną inwencję i możliwości twórcze Krajewskiego, jego poczucie odpowiedzialności naukowej i zdolność — aczkolwiek, jak u wszystkich, nie nazbyt ochoczą — do przyjmowania krytyki i poważnego jej uwzględniania; a wszystko to — nie było dostatecznie wykorzystywane dla dobra historii geologii.

Dr Krajewski był przez całe życie geologiem naftowym i redaktorem z powołania, o wybitnej wiedzy w zakresie słownictwa naukowego. Jako świetny fachowiec w tych dziedzinach, zawsze znajdował w nich obfite zatrudnienie. Żałować jednak należy, iż nie znalazło się dlań miejsce, gdzie zająłby się intensywnie dziejami nauk geologicznych. Nawet gdy na Uniwersytecie Warszawskim w 1952 r. powołano do życia Wydział Geologii z licznymi katedrami i zakładami, zapomniano stworzyć Katedrę Historii Nauk Geologicznych. Stanisławowi Krajewskiemu powierzono wtedy wykładanie *Wstępu do geologii*. Nie pamiętano o jego pasji historycznej, sam zaś był zbyt skromny, świadomy swego dorobku historycznego „o bardzo różnej wielkości i znaczeniu”, aby wystąpić z projektem zorganizowania takiego warsztatu działalności naukowej i dydaktycznej.

Czynnie pracując w Wydawnictwach Geologicznych aż do dnia tragicznej śmierci, dr Krajewski nie mógł wykształcić następcy, któremu by przekazał przynajmniej część swojej ogromnej wiedzy oraz zrozumienia, czym jest historia nauki.

Zbigniew Wójcik

WYKAZ PRAC DRA STANISŁAWA MARIANA KRAJEWSKIEGO
Z ZAKRESU HISTORII NAUK GEOLOGICZNYCH *

1. *S.p. prof. Tadeusz Wiśniowski (1865—1933). Wspomnienie pośmiertne.* „Sprawozdania Państwowego Instytutu Geologicznego”, t. 8, z. 1, 1934.
2. *Gejza Bukowski (1858—1937). Wspomnienie pośmiertne.* „Sprawozdania Państwowego Instytutu Geologicznego”, t. 9, z. 1, 1936.
3. *Stanisław Weigner. Wspomnienie pośmiertne.* „Przyroda i Technika”, nr 1/1936.
4. *Jubileusz Maurice Lugeona.* „Przegląd Geograficzny”, t. 16, 1937.
5. *Stanisław Weigner (1866—1935). Wspomnienie pośmiertne.* „Sprawozdania Państwowego Instytutu Geologicznego”, t. 9, z. 4, 1937.
6. *Ludwik Horwitz (1875—1943).* „Roczniki Polskiego Towarzystwa Geologicznego”, t. 19, z. 1, 1950.
7. *Słowo wstępne. Spis prac naukowych ś.p. prof. Karola Bohdanowicza.* [W:] *Księga pamiątkowa ku czci prof. Karola Bohdanowicza.* Warszawa 1951.
8. *Jan Czarnocki, dyrektor naczelny Państwowego Instytutu Geologicznego.* „Geologiczny Biuletyn Informacyjny”, nr 2/1952.
9. *Radim Kettner a Polska.* „Przegląd Geologiczny”, nr 1/1953.
10. *Zjazdy Polskiego Towarzystwa Geologicznego (1921—1952).* Tamże, nr 5/1953.
11. *Czesław Kuźniar.* Tamże, nr 11/1954.
12. *Jan Czarnocki (1889—1951). Wspomnienie pośmiertne.* „Roczniki Polskiego Towarzystwa Geologicznego”, t. 22, 1954.
13. *Maurice Lugeon (1870—1953).* „Przegląd Geologiczny”, nr 3/1954.
14. *Maurice Lugeon (1870—1953).* „Roczniki Polskiego Towarzystwa Geologicznego”, t. 23, 1955.

* W Wykazie prac podano tylko pozycje ważniejsze.

15. *Zarys historii nauk geologicznych*. [W:] *Wstęp do nauk geologicznych*. Warszawa 1956.
16. *Joachim Hempel (1884—1955)*. „Roczniki Polskiego Towarzystwa Geologicznego”, t. 25, 1957.
17. *Teresa Pydyn*. „Przegląd Geologiczny”, nr 6/1957.
18. *Czterdziestolecie pracy naukowej Augusta Zierhoffera*. Tamże, nr 2/1958.
19. *Jan Tartier (1899—1961)*. Tamże, nr 9/1958.
20. *Konstanty Tołwiński, nestor geologów polskich*. Tamże, nr 1/1958.
21. *Rudolf Staub (1890—1961)*. Tamże, nr 9/1958.
22. *Rudolf Zuber (1858—1958)*. Tamże, nr 10/1958.
23. *Sesja naukowa poświęcona pamięci prof. E. Romera*. Tamże, nr 3/1958.
24. *Uczczenie pamięci Jana Samsonowicza*. Tamże, nr 12/1958.
25. *Ze wspomnień o Janie Czarnockim*. Tamże, nr 8/1958.
26. *10-lecie śmierci Zbigniewa Sujkowskiego*. Tamże, nr 12/1958.
27. *45-lecie pracy naukowej Ireny Bóbr-Modrakowej*. Tamże, nr 4/1958.
28. *50-lecie pracy zawodowej mgr inż. Adama Kunza*. Tamże, nr 12/1958.
29. *Człowiek, który stworzył naukę o obliczu Ziemi*. „Problemy”, nr 9/1964.
30. *Historia nauk geologicznych*. [W:] *Informator geologa*. Warszawa 1965.
31. *Uczczenie pamięci ofiar hitleryzmu*. „Przegląd Geologiczny”, nr 5/1965.
32. *Edward Suess (1831—1914). W pięćdziesiątą rocznicę zgonu*. „Prace Muzeum Ziemi”, nr 8, 1966.
33. *Dr Konstanty Tołwiński*. [W:] *150 lat Dąbrowskiej Szttygarki*. Katowice 1966.
34. *Profesor Radim Kettner*. „Przegląd Geologiczny”, nr 12/1967.
35. *Stanisław Zuber (1893—1947)*. „Roczniki Polskiego Towarzystwa Geologicznego”, t. 37, z. 4, 1967.
36. *Zbigniew Sujkowski (1898—1954)*. Tamże.
37. *A. G. Werner*. „Przegląd Geologiczny”, nr 3/1968.
38. *Abraham Gottlob Werner — twórca geologii*. „Problemy”, nr 1/1968.
39. *Podwójny jubileusz geologii na Uniwersytecie Warszawskim*. Tamże, nr 5/1968.
40. *Polacy badaczami geologii Szwajcarii*. Tamże, nr 7/1968.
41. *Zarys historii nauk geologicznych*. [W:] *Zarys nauk o Ziemi*. Warszawa 1968.
42. *Polacy studiujący nauki geologiczne w Szwajcarii w latach 1897—1930*. „Prace Muzeum Ziemi”, nr 15, 1969.
43. *Udział polskich geologów w badaniu fliszu*. „Problemy”, nr 4/1969.
44. *Verba volant, scripta manent*. „Kwartalnik Geologiczny”, nr 2/1969.